# आधुनिक भारताचा इतिहास – गांधी युग व स्वातंत्र्य लढा (1915–1947)

मोफत नोट्स व सरावासाठी Telegram चॅनेल जॉइन करा

## 1. गांधीजींचे भारतात आगमन – पार्श्वभूमी

मोहनदास करमचंद गांधी **9 जानेवारी 1915** रोजी दक्षिण आफ्रिकेहून भारतात परतले (म्हणून 9 जानेवारी = **प्रवासी भारतीय दिवस**). त्यांचे राजकीय गुरू **गोपाळ कृष्ण गोखले**. 1915 पासून 1947 पर्यंतच्या काळाला राष्ट्रीय चळवळीचे **«गांधी युग»** म्हणतात.

- **दक्षिण आफ्रिकेतील प्रयोग:** सत्याग्रहाची पहिली मांडणी; फिनिक्स वसाहत (1904), टॉलस्टॉय फार्म (1910); वृत्तपत्र **इंडियन ओपिनियन**; पुस्तक **हिंद स्वराज (1909)**.
- **भारतातील आश्रम:** अहमदाबादजवळ कोचरब (1915) व नंतर **साबरमती आश्रम (1917)**; महाराष्ट्रात वर्धा येथे **सेवाग्राम आश्रम (1936)**.
- **भारतातील वृत्तपत्रे:** यंग इंडिया, नवजीवन, हरिजन. मार्ग: **सत्य व अहिंसा**, सत्याग्रह, असहकार, विधायक कार्य (खादी, ग्रामोद्योग, अस्पृश्यता निवारण).

## 2. सुरुवातीचे तीन सत्याग्रह (1917–1918)

| सत्याग्रह | वर्ष / ठिकाण | प्रश्न व परिणाम |
|---|---|---|
| **चंपारण** | 1917, बिहार | नीळ उत्पादक शेतकऱ्यांवरील सक्ती (तीनकठिया पद्धत). **राजकुमार शुक्ल** यांचे निमंत्रण. भारतातील गांधीजींचा **पहिला सत्याग्रह**; सरकारने चौकशी समिती नेमली. |
| **अहमदाबाद गिरणी कामगार** | 1918, गुजरात | मजुरीवाढीचा लढा; गांधीजींचे भारतातील **पहिले उपोषण**; अनसूया साराभाई यांचा सहभाग; 35% वाढ मिळाली. |
| **खेडा** | 1918, गुजरात | दुष्काळामुळे पीक बुडूनही शेतसारा वसुली; करबंदी लढा; **वल्लभभाई पटेल** यांचा सहभाग. |

## 3. रौलट कायदा व जालियनवाला बाग (1919)

- **रौलट कायदा (मार्च 1919):** खटल्याशिवाय अटक व स्थानबद्धतेचे अधिकार. लोकांनी त्याला **«ना वकील, ना दलील, ना अपील»** असे म्हटले. गांधीजींनी 6 एप्रिल 1919 रोजी देशव्यापी हरताळ (रौलट सत्याग्रह) पुकारला.
- **जालियनवाला बाग (13 एप्रिल 1919, अमृतसर):** बैसाखीच्या दिवशी डॉ. सैफुद्दीन किचलू व डॉ. सत्यपाल यांच्या अटकेच्या निषेधासाठी जमलेल्या निःशस्त्र लोकांवर **जनरल रेजिनाल्ड डायर** याने गोळीबाराचा आदेश दिला.
- चौकशीसाठी **हंटर समिती** नेमली. निषेध म्हणून **रवींद्रनाथ टागोर** यांनी «सर» (नाइटहूड) किताब परत केला. पुढे 1940 मध्ये उधमसिंग यांनी लंडनमध्ये तत्कालीन पंजाब लेफ्टनंट गव्हर्नर मायकेल ओडवायर याला ठार केले.

## 4. खिलाफत व असहकार चळवळ (1920–1922)

**खिलाफत चळवळ:** पहिल्या महायुद्धानंतर तुर्कस्तानच्या खलिफाच्या प्रश्नावर **अली बंधू (मोहम्मद अली व शौकत अली)**, मौलाना आझाद आदींनी चळवळ उभारली. गांधीजींनी हिंदू-मुस्लिम ऐक्यासाठी तिला पाठिंबा दिला.

- **असहकार:** सुरुवात **1 ऑगस्ट 1920** – याच दिवशी **लोकमान्य टिळकांचे निधन** झाले. ठराव कलकत्ता विशेष अधिवेशन (सप्टेंबर 1920); अंतिम मान्यता **नागपूर अधिवेशन (डिसेंबर 1920)**.
- **कार्यक्रम:** सरकारी पदव्या/किताब परत, सरकारी शाळा-कॉलेज, न्यायालये व परदेशी मालावर बहिष्कार; स्वदेशी, खादी, राष्ट्रीय शिक्षण संस्था (उदा. काशी विद्यापीठ, जामिया मिलिया).
- **चौरीचौरा (4 फेब्रुवारी 1922, गोरखपूर, उ.प्र.):** जमावाने पोलीस ठाणे जाळले व पोलिसांचा मृत्यू झाला. हिंसेमुळे गांधीजींनी **12 फेब्रुवारी 1922** (बार्डोली ठराव) रोजी चळवळ मागे घेतली.
- **स्वराज पक्ष (1923): चित्तरंजन दास व मोतीलाल नेहरू** – कायदेमंडळात प्रवेश करून आतून विरोध. **बेळगाव अधिवेशन (1924)** – गांधीजी एकमेव वेळ काँग्रेस अध्यक्ष.

## 5. सायमन आयोग ते पूर्ण स्वराज (1927–1929)

| घटना | मुख्य मुद्दे |
|---|---|
| **सायमन आयोग** | नेमणूक 1927, भारतात आगमन 1928. सर्व **7 सदस्य ब्रिटिश**, एकही भारतीय नाही – «सायमन, परत जा». लाहोरमधील लाठीमारात जखमी **लाला लजपत राय** यांचे 17 नोव्हेंबर 1928 रोजी निधन. |
| **नेहरू अहवाल (1928)** | मोतीलाल नेहरू यांच्या अध्यक्षतेखाली भारतीयांनी तयार केलेला संविधान आराखडा (वसाहतीचे स्वराज्य – डोमिनियन दर्जा). |
| **बार्डोली सत्याग्रह (1928)** | गुजरातमध्ये शेतसारा वाढीविरुद्ध; नेतृत्व **वल्लभभाई पटेल** – येथील महिलांनी त्यांना «सरदार» म्हटले. |
| **लाहोर अधिवेशन (डिसेंबर 1929)** | अध्यक्ष **जवाहरलाल नेहरू**; **पूर्ण स्वराज** ठराव; रावी तीरावर तिरंगा. **26 जानेवारी 1930** रोजी पहिला «स्वातंत्र्य दिन» साजरा (म्हणून 26 जानेवारी 1950 रोजी संविधान अंमलात). |

## 6. सविनय कायदेभंग चळवळ (1930–1934)

- **दांडी यात्रा: 12 मार्च 1930** साबरमती आश्रमातून 78 सहकाऱ्यांसह सुरुवात; **6 एप्रिल 1930** रोजी दांडी (गुजरात) येथे मीठ उचलून मीठ कायदा मोडला.
- **देशभर:** धारासना मीठ सत्याग्रह (सरोजिनी नायडू), वेदारण्यम (सी. राजगोपालाचारी), वायव्य सरहद्द प्रांतात **खान अब्दुल गफार खान** – «सरहद्द गांधी», खुदाई खिदमतगार.
- **महाराष्ट्र: सोलापूर** येथे मे 1930 मध्ये मार्शल लॉ; मल्लप्पा धनशेट्टी, श्रीकिसन सारडा, जगन्नाथ शिंदे व कुर्बान हुसेन या **चार हुतात्म्यांना** 12 जानेवारी 1931 रोजी फाशी. शिरोडा (सिंधुदुर्ग) व वडाळा (मुंबई) येथे मीठ सत्याग्रह; अनेक भागांत जंगल सत्याग्रह.

| गोलमेज परिषद (लंडन) | काळ | महत्त्वाचे |
|---|---|---|
| पहिली | 1930–31 | काँग्रेस अनुपस्थित. डॉ. आंबेडकर उपस्थित. |
| दुसरी | 1931 | **गांधी-आयर्विन करार (5 मार्च 1931)** नंतर गांधीजी काँग्रेसचे **एकमेव प्रतिनिधी**; परिषद अपयशी. |
| तिसरी | 1932 | काँग्रेस अनुपस्थित. **डॉ. आंबेडकर तिन्ही परिषदांना उपस्थित**. |

- **कराची अधिवेशन (मार्च 1931):** अध्यक्ष सरदार पटेल; **मूलभूत हक्क व आर्थिक कार्यक्रमाचा ठराव**. याच महिन्यात **23 मार्च 1931** रोजी भगतसिंग, राजगुरू (खेड – आताचे राजगुरुनगर, जि. पुणे) व सुखदेव यांना लाहोरमध्ये फाशी.

- **जातीय निवाडा (16 ऑगस्ट 1932):** ब्रिटिश पंतप्रधान **रॅम्से मॅक्डोनल्ड** यांनी दलित वर्गासाठी स्वतंत्र मतदारसंघ जाहीर केले. गांधीजींचे **येरवडा तुरुंगात (पुणे)** उपोषण.
- **पुणे करार (24 सप्टेंबर 1932): गांधीजी व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर** – स्वतंत्र मतदारसंघाऐवजी संयुक्त मतदारसंघात दलित वर्गासाठी राखीव जागा.

## 7. 1935 चा कायदा ते दुसरे महायुद्ध (1935–1941)

- **भारत सरकार कायदा 1935:** प्रांतांना **प्रांतिक स्वायत्तता** (1919 चे प्रांतिक द्विदल शासन रद्द), केंद्रात द्विदल शासन व संघराज्याचा प्रस्ताव, संघीय न्यायालय. 1937 च्या निवडणुकांनंतर अनेक प्रांतांत काँग्रेस मंत्रिमंडळे; दुसऱ्या महायुद्धात भारताला विचारता सहभागी केल्याने 1939 मध्ये राजीनामे.
- **सुभाषचंद्र बोस:** हरिपुरा (1938) अध्यक्ष; त्रिपुरी (1939) निवडणुकीत **पट्टाभी सीतारामय्या** यांचा पराभव, नंतर राजीनामा व **फॉरवर्ड ब्लॉक (1939)**.
- **ऑगस्ट प्रस्ताव (1940)** नाकारल्यानंतर **वैयक्तिक सत्याग्रह (1940)** – पहिले सत्याग्रही **आचार्य विनोबा भावे** (पवनार, वर्धा), दुसरे जवाहरलाल नेहरू.

## 8. महत्त्वाची काँग्रेस अधिवेशने – सारणी

| वर्ष | ठिकाण | अध्यक्ष | वैशिष्ट्य |
|---|---|---|---|
| 1920 | नागपूर | सी. विजयराघवाचारी | असहकार ठरावाला मान्यता |
| 1924 | बेळगाव | महात्मा गांधी | गांधीजी एकमेव वेळ अध्यक्ष |
| 1929 | लाहोर | जवाहरलाल नेहरू | पूर्ण स्वराज ठराव |
| 1931 | कराची | सरदार पटेल | मूलभूत हक्क ठराव |
| 1936 | फैजपूर (जि. जळगाव) | जवाहरलाल नेहरू | पहिले ग्रामीण अधिवेशन (महाराष्ट्र) |
| 1938 | हरिपुरा | सुभाषचंद्र बोस | राष्ट्रीय नियोजन समितीची कल्पना |
| 1939 | त्रिपुरी | सुभाषचंद्र बोस | बोस यांचा नंतर राजीनामा |
| 1940 | रामगढ | मौलाना आझाद | महायुद्धकालीन भूमिका |

## 9. क्रिप्स मिशन व चले जाव चळवळ (1942)

- **क्रिप्स मिशन (मार्च 1942):** युद्धानंतर डोमिनियन दर्जा व संविधान सभेचे आश्वासन; ही योजना **«पोस्ट-डेटेड चेक»** म्हणून ओळखली जाते; काँग्रेसने नाकारली.
- **चले जाव (भारत छोडो) ठराव: 8 ऑगस्ट 1942**, मुंबईतील **गवालिया टँक मैदान** (आताचे ऑगस्ट क्रांती मैदान); घोषणा **«करा किंवा मरा»**. 9 ऑगस्टच्या पहाटे प्रमुख नेते अटकेत; त्याच दिवशी **अरुणा असफ अली** यांनी मैदानावर तिरंगा फडकवला.
- **भूमिगत कार्य: उषा मेहता** यांनी मुंबईतून गुप्त «काँग्रेस रेडिओ» चालवला. प्रतिसरकारे: बलिया (उ.प्र.), तामलुक (बंगाल) व **सातारा – क्रांतिसिंह नाना पाटील** यांचे «पत्री सरकार».
- **महाराष्ट्र:** नंदुरबार येथे बालवीर **शिरीषकुमार** (9 सप्टेंबर 1942) हुतात्मा. गांधीजींना पुण्यातील **आगाखान पॅलेस** येथे स्थानबद्ध केले; तेथेच महादेव देसाई (1942) व **कस्तुरबा गांधी (22 फेब्रुवारी 1944)** यांचे निधन.

## 10. आझाद हिंद सेना व स्वातंत्र्याकडे वाटचाल (1942–1947)

- **आझाद हिंद सेना:** स्थापना मोहनसिंग (1942), रासबिहारी बोस यांचे योगदान; जुलै 1943 पासून नेतृत्व **सुभाषचंद्र बोस**. **आझाद हिंद सरकार – 21 ऑक्टोबर 1943, सिंगापूर**. घोषणा «चलो दिल्ली», «तुम मुझे खून दो, मैं तुम्हें आज़ादी दूँगा». महिला पथक **राणी लक्ष्मीबाई रेजिमेंट** (कॅप्टन लक्ष्मी स्वामिनाथन/सहगल).
- **लाल किल्ला खटले (1945):** शाहनवाज खान, प्रेम सहगल, गुरबक्ष सिंग धिल्लन. **नौदल उठाव (फेब्रुवारी 1946)** मुंबईत HMIS तलवार जहाजावर सुरू.

- **सिमला परिषद (1945)** – वेव्हेल योजना अपयशी. **कॅबिनेट मिशन (मार्च 1946):** पेथिक-लॉरेन्स, स्टॅफर्ड क्रिप्स, ए. व्ही. अलेक्झांडर. अंतरिम सरकार (2 सप्टेंबर 1946); **संविधान सभेची पहिली बैठक 9 डिसेंबर 1946**.
- **माउंटबॅटन योजना (3 जून 1947)** – फाळणीसह सत्तांतर; **भारतीय स्वातंत्र्य कायदा 1947** (ब्रिटिश पंतप्रधान **क्लेमेंट ॲटली**); **15 ऑगस्ट 1947** स्वातंत्र्य. 30 जानेवारी 1948 रोजी गांधीजींची हत्या.

## 11. एका नजरेत कालरेषा

| | | | |
|---|---|---|---|
| **1915** भारतात आगमन | **1917** चंपारण | **1919** रौलट, जालियनवाला | **1920** असहकार |
| **1922** चौरीचौरा | **1928** सायमन, बार्डोली | **1929** पूर्ण स्वराज | **1930** दांडी यात्रा |
| **1932** पुणे करार | **1935** भारत सरकार कायदा | **1942** चले जाव | **1943** आझाद हिंद सरकार |
| **1946** कॅबिनेट मिशन | **1947** स्वातंत्र्य | | |

**परीक्षा टीप:** चळवळ – नेते – वर्ष – ठिकाण अशी जोडी लक्षात ठेवा. महाराष्ट्राशी संबंधित मुद्दे (सोलापूर 1930, फैजपूर 1936, सेवाग्राम, विनोबा, गवालिया टँक, आगाखान पॅलेस, सातारा प्रतिसरकार, शिरीषकुमार, राजगुरू) MPSC मध्ये वारंवार विचारले जातात.

## 12. सराव MCQ – 61 प्रश्न

**1** गांधीजी दक्षिण आफ्रिकेहून भारतात कधी परतले?
(अ) 26 जानेवारी 1919 (ब) 2 ऑक्टोबर 1915
(क) 9 जानेवारी 1917 (ड) 9 जानेवारी 1915

**2** गांधीजी कोणाला आपले राजकीय गुरू मानत?
(अ) फिरोजशहा मेहता (ब) गोपाळ कृष्ण गोखले
(क) लोकमान्य टिळक (ड) दादाभाई नौरोजी

**3** भारतातील गांधीजींचा पहिला सत्याग्रह कोणता?
(अ) बार्डोली (1928) (ब) चंपारण (1917)
(क) दांडी (1930) (ड) खेडा (1918)

**4** चंपारण सत्याग्रह कोणत्या पिकाच्या सक्तीशी संबंधित होता?
(अ) कापूस (ब) ऊस
(क) नीळ (ड) अफू

**5** गांधीजींना चंपारणला येण्याचे निमंत्रण कोणी दिले?
(अ) मौलाना आझाद (ब) राजकुमार शुक्ल
(क) सी. राजगोपालाचारी (ड) सरदार पटेल

**6** अहमदाबाद गिरणी कामगार लढ्यात (1918) गांधीजींनी भारतात प्रथमच कोणते साधन वापरले?
(अ) मीठ कायदेभंग (ब) परदेशी मालाची होळी
(क) करबंदी (ड) उपोषण

**7** खेडा सत्याग्रह (1918) कोणत्या प्रदेशात झाला?
(अ) पंजाब (ब) बिहार
(क) महाराष्ट्र (ड) गुजरात

**8** रौलट कायदा कोणत्या वर्षी संमत झाला?
(अ) 1919 (ब) 1917
(क) 1922 (ड) 1927

**9** जालियनवाला बाग हत्याकांड केव्हा घडले?
(अ) 13 एप्रिल 1920 (ब) 6 एप्रिल 1919
(क) 13 एप्रिल 1919 (ड) 4 फेब्रुवारी 1922

**10** जालियनवाला बागेत गोळीबाराचा आदेश कोणी दिला?
(अ) लॉर्ड चेम्सफर्ड (ब) लॉर्ड कर्झन
(क) लॉर्ड आयर्विन (ड) जनरल रेजिनाल्ड डायर

**11** जालियनवाला बाग हत्याकांडाच्या निषेधार्थ «सर» किताब कोणी परत केला?
(अ) सय्यद अहमद खान (ब) फिरोजशहा मेहता
(क) रवींद्रनाथ टागोर (ड) सी. व्ही. रमण

**12** जालियनवाला बाग घटनेच्या चौकशीसाठी कोणती समिती नेमली?
(अ) ली आयोग (ब) हंटर समिती
(क) सायमन आयोग (ड) कॅबिनेट मिशन

**13** खिलाफत चळवळीचे प्रमुख नेते कोण?
(अ) खान अब्दुल गफार खान व रफी अहमद किडवई (ब) मोहम्मद अली व शौकत अली
(क) सय्यद अहमद खान व आगा खान (ड) मोहम्मद अली जीना व लियाकत अली

**14** असहकार ठरावाला अंतिम मान्यता कोणत्या अधिवेशनात मिळाली?
(अ) नागपूर (डिसेंबर 1920) (ब) लाहोर (1929)
(क) बेळगाव (1924) (ड) कराची (1931)

**15** असहकार चळवळ सुरू झाली त्या दिवशी (1 ऑगस्ट 1920) कोणाचे निधन झाले?
(अ) फिरोजशहा मेहता (ब) गोपाळ कृष्ण गोखले
(क) लोकमान्य टिळक (ड) लाला लजपत राय

**16** चौरीचौरा हे ठिकाण कोणत्या जिल्ह्यात आहे?
(अ) अमृतसर (पंजाब) (ब) गोरखपूर (उत्तर प्रदेश)
(क) चंपारण (बिहार) (ड) खेडा (गुजरात)

**17** चौरीचौरा घटनेनंतर गांधीजींनी कोणती चळवळ मागे घेतली?
(अ) वैयक्तिक सत्याग्रह (ब) चले जाव
(क) असहकार चळवळ (ड) सविनय कायदेभंग

**18** स्वराज पक्षाची स्थापना (1923) कोणी केली?
(अ) जवाहरलाल नेहरू व सुभाषचंद्र बोस (ब) चित्तरंजन दास व मोतीलाल नेहरू
(क) महात्मा गांधी व सरदार पटेल (ड) लोकमान्य टिळक व ॲनी बेझंट

**19** गांधीजी एकमेव वेळ काँग्रेस अध्यक्ष कोणत्या अधिवेशनात होते?
(अ) नागपूर (1920) (ब) लाहोर (1929)
(क) बेळगाव (1924) (ड) हरिपुरा (1938)

**20** सायमन आयोग भारतात कोणत्या वर्षी आला?
(अ) 1919 (ब) 1935
(क) 1928 (ड) 1942

**21** सायमन आयोगाला भारतीयांनी विरोध का केला?
(अ) त्याने मीठ कर वाढवला (ब) त्यात फक्त भारतीय सदस्य होते
(क) त्याने पूर्ण स्वराज जाहीर केले (ड) त्यात एकही भारतीय सदस्य नव्हता

**22** सायमनविरोधी मोर्चातील लाठीमारात जखमी होऊन कोणाचे निधन झाले?
(अ) चंद्रशेखर आझाद (ब) लाला लजपत राय
(क) भगतसिंग (ड) बिपिनचंद्र पाल

**23** बार्डोली सत्याग्रहानंतर (1928) «सरदार» ही उपाधी कोणाला मिळाली?
(अ) वल्लभभाई पटेल (ब) मोतीलाल नेहरू
(क) जवाहरलाल नेहरू (ड) राजेंद्र प्रसाद

**24** पूर्ण स्वराजाचा ठराव कोणत्या अधिवेशनात झाला?
(अ) कराची, 1931 (ब) कलकत्ता, 1928
(क) लाहोर, 1929 (अध्यक्ष नेहरू) (ड) फैजपूर, 1936

**25** पूर्ण स्वराज ठरावानंतर पहिला «स्वातंत्र्य दिन» केव्हा साजरा झाला?
(अ) 26 नोव्हेंबर 1949 (ब) 26 जानेवारी 1950
(क) 26 जानेवारी 1930 (ड) 15 ऑगस्ट 1930

**26** दांडी यात्रेची सुरुवात केव्हा झाली?
(अ) 5 मार्च 1931 (ब) 8 ऑगस्ट 1942
(क) 6 एप्रिल 1930 (ड) 12 मार्च 1930

**27** दांडी हे ठिकाण कोणत्या राज्यात आहे?
(अ) गुजरात (ब) बिहार
(क) तमिळनाडू (ड) महाराष्ट्र

**28** सविनय कायदेभंगाच्या काळात (1930) मार्शल लॉ लागू झालेले महाराष्ट्रातील शहर कोणते?
(अ) कोल्हापूर (ब) नाशिक
(क) नागपूर (ड) सोलापूर

**29** सोलापूरच्या चार हुतात्म्यांमध्ये कोणाचा समावेश नाही?
(अ) क्रांतिसिंह नाना पाटील (ब) जगन्नाथ शिंदे
(क) कुर्बान हुसेन (ड) मल्लप्पा धनशेट्टी

**30** «सरहद्द गांधी» म्हणून कोण ओळखले जातात?
(अ) रफी अहमद किडवई (ब) मौलाना आझाद
(क) शौकत अली (ड) खान अब्दुल गफार खान

**31** गांधी-आयर्विन करार केव्हा झाला?
(अ) 5 मार्च 1931 (ब) 24 सप्टेंबर 1932
(क) 3 जून 1947 (ड) 12 मार्च 1930

**32** दुसऱ्या गोलमेज परिषदेत काँग्रेसचे एकमेव प्रतिनिधी कोण होते?
(अ) सरदार पटेल (ब) मौलाना आझाद
(क) महात्मा गांधी (ड) जवाहरलाल नेहरू

**33** खालीलपैकी कोण तिन्ही गोलमेज परिषदांना उपस्थित होते?
(अ) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर (ब) सुभाषचंद्र बोस
(क) महात्मा गांधी (ड) जवाहरलाल नेहरू

**34** कराची अधिवेशन (1931) कशासाठी प्रसिद्ध आहे?
(अ) चले जाव ठराव (ब) मूलभूत हक्क व आर्थिक कार्यक्रमाचा ठराव
(क) असहकार ठराव (ड) पूर्ण स्वराज ठराव

**35** भगतसिंग, राजगुरू व सुखदेव यांना फाशी केव्हा दिली?
(अ) 23 मार्च 1931 (ब) 13 एप्रिल 1919
(क) 17 नोव्हेंबर 1928 (ड) 12 जानेवारी 1931

**36** हुतात्मा राजगुरू यांचे जन्मगाव (आताचे राजगुरुनगर) कोणत्या जिल्ह्यात आहे?
(अ) नाशिक (ब) सोलापूर
(क) पुणे (ड) सातारा

**37** पुणे करार (1932) कोणामध्ये झाला?
(अ) नेहरू व जीना (ब) महात्मा गांधी व लॉर्ड आयर्विन
(क) सरदार पटेल व माउंटबॅटन (ड) महात्मा गांधी व डॉ. आंबेडकर

**38** पुणे करार कोणत्या निर्णयाच्या पार्श्वभूमीवर झाला?
(अ) ऑगस्ट प्रस्ताव (ब) माउंटबॅटन योजना
(क) क्रिप्स योजना (ड) रॅम्से मॅक्डोनल्ड यांचा जातीय निवाडा

**39** भारत सरकार कायदा 1935 ने प्रांतांना काय दिले?
(अ) प्रांतिक स्वायत्तता (ब) पूर्ण स्वातंत्र्य
(क) प्रांतिक द्विदल शासन (ड) प्रांतांचे विसर्जन

**40** महाराष्ट्रात भरलेले काँग्रेसचे पहिले ग्रामीण अधिवेशन कोणते?
(अ) त्रिपुरी (1939) (ब) हरिपुरा (1938)
(क) रामगढ (1940) (ड) फैजपूर (1936)

**41** त्रिपुरी अधिवेशनाच्या (1939) अध्यक्षीय निवडणुकीत सुभाषचंद्र बोस यांनी कोणाचा पराभव केला?
(अ) जवाहरलाल नेहरू (ब) पट्टाभी सीतारामय्या
(क) सरदार पटेल (ड) मौलाना आझाद

**42** सुभाषचंद्र बोस यांनी 1939 मध्ये कोणता पक्ष स्थापन केला?
(अ) स्वराज पक्ष (ब) फॉरवर्ड ब्लॉक
(क) गदर पक्ष (ड) काँग्रेस समाजवादी पक्ष

**43** वैयक्तिक सत्याग्रहाचे (1940) पहिले सत्याग्रही कोण?
(अ) आचार्य विनोबा भावे (ब) सी. राजगोपालाचारी
(क) सरदार पटेल (ड) जवाहरलाल नेहरू

**44** कोणत्या योजनेला «पोस्ट-डेटेड चेक» म्हटले गेले?
(अ) वेव्हेल योजना (1945) (ब) कॅबिनेट मिशन (1946)
(क) ऑगस्ट प्रस्ताव (1940) (ड) क्रिप्स योजना (1942)

**45** अखिल भारतीय काँग्रेस समितीने 8 ऑगस्ट 1942 रोजी चले जाव ठराव कोठे मंजूर केला?
(अ) दिल्ली – लाल किल्ला (ब) मुंबई – गवालिया टँक मैदान
(क) कलकत्ता – वेलिंग्टन स्क्वेअर (ड) पुणे – आगाखान पॅलेस

**46** «करा किंवा मरा» ही घोषणा कोणत्या चळवळीशी संबंधित आहे?
(अ) सविनय कायदेभंग (ब) खिलाफत चळवळ
(क) चले जाव चळवळ (ड) असहकार चळवळ

**47** 9 ऑगस्ट 1942 रोजी गवालिया टँक मैदानावर तिरंगा कोणी फडकवला?
(अ) अरुणा असफ अली (ब) उषा मेहता
(क) सरोजिनी नायडू (ड) कस्तुरबा गांधी

**48** चले जाव काळात सातारा प्रतिसरकारचे नेतृत्व कोणी केले?
(अ) सेनापती बापट (ब) क्रांतिसिंह नाना पाटील
(क) उषा मेहता (ड) चित्तू पांडे

**49** चले जाव चळवळीत भूमिगत «काँग्रेस रेडिओ» कोणी चालवला?
(अ) अरुणा असफ अली (ब) उषा मेहता
(क) कॅप्टन लक्ष्मी सहगल (ड) सरोजिनी नायडू

**50** कस्तुरबा गांधी यांचे निधन (1944) कोठे झाले?
(अ) साबरमती आश्रम (ब) सेवाग्राम, वर्धा
(क) दांडी (ड) आगाखान पॅलेस, पुणे

**51** नंदुरबार येथे 9 सप्टेंबर 1942 रोजी हुतात्मा झालेला बालवीर कोण?
(अ) बाबू गेनू (ब) राजगुरू
(क) शिरीषकुमार (ड) खुदीराम बोस

**52** आझाद हिंद सरकारची स्थापना केव्हा व कोठे झाली?
(अ) 21 ऑक्टोबर 1943, सिंगापूर (ब) 9 ऑगस्ट 1942, मुंबई
(क) 26 जानेवारी 1930, लाहोर (ड) 15 ऑगस्ट 1947, दिल्ली

**53** आझाद हिंद सेनेतील महिला पथकाचे नाव काय?
(अ) सावित्रीबाई ब्रिगेड (ब) अहिल्याबाई दल
(क) राणी लक्ष्मीबाई रेजिमेंट (ड) कस्तुरबा पथक

**54** «तुम मुझे खून दो, मैं तुम्हें आज़ादी दूँगा» ही घोषणा कोणाची?
(अ) सुभाषचंद्र बोस (ब) भगतसिंग
(क) महात्मा गांधी (ड) लोकमान्य टिळक

**55** फेब्रुवारी 1946 चा नौदल उठाव कोठे सुरू झाला?
(अ) कलकत्ता (ब) मद्रास
(क) विशाखापट्टणम (ड) मुंबई

**56** खालीलपैकी कोण कॅबिनेट मिशनचे (1946) सदस्य नव्हते?
(अ) लॉर्ड माउंटबॅटन (ब) पेथिक-लॉरेन्स
(क) स्टॅफर्ड क्रिप्स (ड) ए. व्ही. अलेक्झांडर

**57** संविधान सभेची पहिली बैठक केव्हा झाली?
(अ) 15 ऑगस्ट 1947 (ब) 26 जानेवारी 1950
(क) 26 नोव्हेंबर 1949 (ड) 9 डिसेंबर 1946

**58** 3 जून 1947 रोजी जाहीर झालेली फाळणीची योजना कोणती?
(अ) क्रिप्स योजना (ब) माउंटबॅटन योजना
(क) वेव्हेल योजना (ड) ऑगस्ट प्रस्ताव

**59** भारतीय स्वातंत्र्य कायदा 1947 च्या वेळी ब्रिटनचे पंतप्रधान कोण होते?
(अ) विन्स्टन चर्चिल (ब) रॅम्से मॅक्डोनल्ड
(क) क्लेमेंट ॲटली (ड) नेव्हिल चेंबरलेन

**60** गांधीजींचा सेवाग्राम आश्रम कोणत्या जिल्ह्यात आहे?
(अ) वर्धा (ब) नागपूर
(क) अमरावती (ड) पुणे

**61** दक्षिण आफ्रिकेत गांधीजींनी सुरू केलेले वृत्तपत्र कोणते?
(अ) इंडियन ओपिनियन (ब) हरिजन
(क) केसरी (ड) मराठा

## 13. उत्तरतालिका व थोडक्यात स्पष्टीकरण

**1 – (ड) 9 जानेवारी 1915** – 9 जानेवारी 1915; याच्या स्मरणार्थ प्रवासी भारतीय दिवस साजरा होतो.

**2 – (ब) गोपाळ कृष्ण गोखले** – गांधीजींनी गोखले यांना राजकीय गुरू मानले.

**3 – (ब) चंपारण (1917)** – चंपारण, बिहार (1917) हा भारतातील पहिला सत्याग्रह.

**4 – (क) नीळ** – नीळ लागवडीची तीनकठिया सक्ती.

**5 – (ब) राजकुमार शुक्ल** – स्थानिक शेतकरी नेते राजकुमार शुक्ल यांनी आग्रहाने निमंत्रण दिले.

**6 – (ड) उपोषण** – हा गांधीजींचे भारतातील पहिले उपोषण मानले जाते.

**7 – (ड) गुजरात** – खेडा जिल्हा गुजरातमध्ये; शेतसारा माफीची मागणी.

**8 – (अ) 1919** – मार्च 1919; «ना वकील, ना दलील, ना अपील».

**9 – (क) 13 एप्रिल 1919** – 13 एप्रिल 1919, बैसाखीचा दिवस, अमृतसर.

**10 – (ड) जनरल रेजिनाल्ड डायर** – जनरल डायर याने निःशस्त्र जमावावर गोळीबार करवला.

**11 – (क) रवींद्रनाथ टागोर** – टागोर यांनी 1919 मध्ये नाइटहूड परत केला.

**12 – (ब) हंटर समिती** – 1919 मध्ये लॉर्ड हंटर यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती.

**13 – (ब) मोहम्मद अली व शौकत अली** – अली बंधूंनी खिलाफत चळवळीचे नेतृत्व केले.

**14 – (अ) नागपूर (डिसेंबर 1920)** – ठराव कलकत्ता विशेष अधिवेशनात, अंतिम मान्यता नागपूरला.

**15 – (क) लोकमान्य टिळक** – टिळकांचे निधन 1 ऑगस्ट 1920; गोखले व मेहता 1915, लजपत राय 1928.

**16 – (ब) गोरखपूर (उत्तर प्रदेश)** – 4 फेब्रुवारी 1922 ची घटना गोरखपूर जिल्ह्यात.

**17 – (क) असहकार चळवळ** – हिंसेमुळे 12 फेब्रुवारी 1922 रोजी असहकार स्थगित.

**18 – (ब) चित्तरंजन दास व मोतीलाल नेहरू** – कायदेमंडळात प्रवेशाचा मार्ग दास व मोतीलाल नेहरू यांनी स्वीकारला.

**19 – (क) बेळगाव (1924)** – 1924 च्या बेळगाव अधिवेशनात गांधीजी अध्यक्ष.

**20 – (क) 1928** – नेमणूक 1927, भारतात आगमन 1928.

**21 – (ड) त्यात एकही भारतीय सदस्य नव्हता** – सर्व 7 सदस्य ब्रिटिश होते.

**22 – (ब) लाला लजपत राय** – लाहोरमध्ये जखमी; 17 नोव्हेंबर 1928 रोजी निधन.

**23 – (अ) वल्लभभाई पटेल** – बार्डोलीच्या महिलांनी पटेल यांना सरदार म्हटले.

**24 – (क) लाहोर, 1929 (अध्यक्ष नेहरू)** – डिसेंबर 1929 लाहोर अधिवेशन.

**25 – (क) 26 जानेवारी 1930** – 26 जानेवारी 1930; म्हणून संविधान 26 जानेवारी 1950 रोजी अंमलात.

**26 – (ड) 12 मार्च 1930** – 12 मार्च रोजी साबरमतीहून सुरुवात; 6 एप्रिलला मीठ कायदा मोडला.

**27 – (अ) गुजरात** – दांडी हे गुजरातच्या किनाऱ्यावर आहे.

**28 – (ड) सोलापूर** – मे 1930 मध्ये सोलापूरला मार्शल लॉ लागू झाला.

**29 – (अ) क्रांतिसिंह नाना पाटील** – चौथे हुतात्मा श्रीकिसन सारडा; नाना पाटील सातारा प्रतिसरकारचे नेते.

**30 – (ड) खान अब्दुल गफार खान** – खुदाई खिदमतगार संघटनेचे संस्थापक.

**31 – (अ) 5 मार्च 1931** – 5 मार्च 1931; त्यानंतर गांधीजी दुसऱ्या गोलमेज परिषदेला गेले.

**32 – (क) महात्मा गांधी** – 1931 मध्ये गांधीजी काँग्रेसतर्फे एकमेव प्रतिनिधी.

**33 – (अ) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर** – गांधीजी फक्त दुसऱ्या परिषदेला; डॉ. आंबेडकर तिन्ही परिषदांना.

**34 – (ब) मूलभूत हक्क व आर्थिक कार्यक्रमाचा ठराव** – अध्यक्ष सरदार पटेल; मूलभूत हक्कांचा ठराव.

**35 – (अ) 23 मार्च 1931** – 23 मार्च 1931, लाहोर तुरुंग; 12 जानेवारी 1931 = सोलापूर हुतात्मे.

**36 – (क) पुणे** – खेड (राजगुरुनगर), जि. पुणे.

**37 – (ड) महात्मा गांधी व डॉ. आंबेडकर** – 24 सप्टेंबर 1932, येरवडा तुरुंग, पुणे.

**38 – (ड) रॅम्से मॅक्डोनल्ड यांचा जातीय निवाडा** – 16 ऑगस्ट 1932 च्या जातीय निवाड्यातील स्वतंत्र मतदारसंघांविरुद्ध गांधीजींचे उपोषण.

**39 – (अ) प्रांतिक स्वायत्तता** – प्रांतिक द्विदल शासन 1919 च्या कायद्याने आले होते; 1935 ने ते रद्द केले.

**40 – (ड) फैजपूर (1936)** – फैजपूर, जि. जळगाव; अध्यक्ष जवाहरलाल नेहरू.

**41 – (ब) पट्टाभी सीतारामय्या** – गांधीजींचा पाठिंबा असलेले पट्टाभी सीतारामय्या पराभूत.

**42 – (ब) फॉरवर्ड ब्लॉक** – काँग्रेस अध्यक्षपदाचा राजीनामा देऊन फॉरवर्ड ब्लॉक.

**43 – (अ) आचार्य विनोबा भावे** – पहिले विनोबा भावे, दुसरे नेहरू.

**44 – (ड) क्रिप्स योजना (1942)** – युद्धानंतरच्या आश्वासनांमुळे क्रिप्स योजनेला हे नाव.

**45 – (ब) मुंबई – गवालिया टँक मैदान** – गवालिया टँक मैदान आता ऑगस्ट क्रांती मैदान.

**46 – (क) चले जाव चळवळ** – 8 ऑगस्ट 1942 च्या भाषणात गांधीजींची घोषणा.

**47 – (अ) अरुणा असफ अली** – नेते अटकेत असताना अरुणा असफ अली यांनी ध्वज फडकवला.

**48 – (ब) क्रांतिसिंह नाना पाटील** – नाना पाटील यांचे «पत्री सरकार»; चित्तू पांडे – बलिया.

**49 – (ब) उषा मेहता** – उषा मेहता यांनी मुंबईतून गुप्त रेडिओ चालवला.

**50 – (ड) आगाखान पॅलेस, पुणे** – स्थानबद्धतेत असताना 22 फेब्रुवारी 1944 रोजी निधन.

**51 – (क) शिरीषकुमार** – चले जाव काळात नंदुरबारला शिरीषकुमार हुतात्मा.

**52 – (अ) 21 ऑक्टोबर 1943, सिंगापूर** – सुभाषचंद्र बोस यांनी सिंगापूर येथे सरकार स्थापन केले.

**53 – (क) राणी लक्ष्मीबाई रेजिमेंट** – नेतृत्व कॅप्टन लक्ष्मी स्वामिनाथन (सहगल).

**54 – (अ) सुभाषचंद्र बोस** – आझाद हिंद सेनेच्या काळातील नेताजींची घोषणा.

**55 – (ड) मुंबई** – मुंबईतील HMIS तलवार जहाजावरून सुरुवात.

**56 – (अ) लॉर्ड माउंटबॅटन** – मिशनमध्ये पेथिक-लॉरेन्स, क्रिप्स व अलेक्झांडर होते.

**57 – (ड) 9 डिसेंबर 1946** – 9 डिसेंबर 1946 रोजी पहिली बैठक.

**58 – (ब) माउंटबॅटन योजना** – माउंटबॅटन योजनेवरून भारतीय स्वातंत्र्य कायदा 1947.

**59 – (क) क्लेमेंट ॲटली** – मजूर पक्षाचे क्लेमेंट ॲटली.

**60 – (अ) वर्धा** – 1936 मध्ये वर्धा जिल्ह्यात सेवाग्राम आश्रम.

**61 – (अ) इंडियन ओपिनियन** – इंडियन ओपिनियन (दक्षिण आफ्रिका); हरिजन भारतात; केसरी-मराठा टिळकांची.

**नोट्स, PDF, TEST सिरीज साठी - Mpsckeeda हे ॲप डाउनलोड करा**